

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

การสื่อสารเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต และสังคม ซึ่งส่งผลให้ชีวิต และสังคมดำรงอยู่ และดำเนินต่อไปได้ เมื่อใดที่ไม่มี การสื่อสาร เมื่อนั้นก็ไม่มีสังคม และในทางตรงกันข้าม หากไม่มีสังคม ก็ไม่จำเป็นต้องมีการสื่อสาร นอกจากการสื่อสาร และสังคมจะเป็นเสมือนเงาของกันและกันแล้ว การสื่อสารยังถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมอีกด้วย ทำให้ประชาชนได้รับทราบข่าวสารข้อมูลที่เป็นต่อการดำรงชีวิต มีความรู้ ความเข้าใจถึงความจำเป็นของการพัฒนา จึงถือได้ว่าการสื่อสารเป็นปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่งต่อการพัฒนาคน พัฒนาชุมชน สังคม และท้องถิ่น

การสื่อสารเป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาในทุกแง่มุม และทุกระดับอันเปรียบได้กับเส้นใยที่เชื่อมร้อยปัจเจกบุคคล และกลุ่มบุคคล เพื่อนำไปสู่การชักจูงเป้าประสงค์ที่มีร่วมกัน ทั้งนี้งานวิจัยจำนวนมากได้ระบุว่า “การสื่อสารเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จ และความล้มเหลวในโครงการพัฒนาต่าง ๆ เช่น บางโครงการล้มเหลวเพราะขาดการให้ข้อมูลข่าวสาร และการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง บางโครงการขาดกลไกการสื่อสารเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน บางโครงการขาดสื่อบุคคลที่เป็นผู้นำในการพัฒนา เป็นต้น” (เกศินี จุฑาวิจิตร, 2548, น. 25, อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคนอื่น ๆ, 2546, น. 234)

รูปแบบการสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบเดิมนั้นจะเน้นทิศทางจากบนลงล่าง (Top-down Flow) เป็นการสื่อสารทางเดียว (One-way Communication) คือ จากเจ้าหน้าที่รัฐสู่ประชาชน ชุมชนเองมีการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ทำให้ไม่มีบทบาทในการพัฒนา และการพึ่งพาตนเองมากนัก เนื่องจากโครงสร้างการพัฒนาของรัฐจะเป็นลักษณะกดจากบนลงล่าง และอำนาจการตัดสินใจจะรวมศูนย์อยู่แต่เพียงส่วนกลางเท่านั้น ทำให้ชุมชนขาดการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาให้กับตนเอง และมักจะถูกครอบงำโดยผู้บริหารช่วยเหลือมาตลอด ชุมชนจึงกลายเป็นเพียง “ผู้แจ้งปัญหา” มากกว่าเป็น “ผู้แก้ปัญหา” ดังนั้น แม้นโยบายของภาครัฐในการช่วยเหลือชุมชนจะวางแนวทางไว้ดีเพียงใด แต่มักจะไม่ประสบความสำเร็จ เพราะการแก้ปัญหา และการพัฒนาไม่ได้เกิดจากการริเริ่มของชุมชน ชุมชนจึงขาดความเข้าใจ และความเอาใจใส่ในการจัดการปัญหาของตนเอง (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2544, น. 19)

บทเรียนของการพัฒนาที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาที่ประสบความสำเร็จ คือ การพัฒนาที่ต้องลงลึกถึงฐานรากของชุมชนทั้งในระดับวัฒนธรรม และจิตสำนึก โดยประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา การสื่อสารจะเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้แสดงความคิดเห็น อย่างเป็นอิสระ และรู้สึกถึงความเป็นมิตร โดยอาศัยการพูดคุยสนทนาเพื่อการสร้างความเข้าใจ ร่วมกัน หรือ การใช้อุปกรณ์การสื่อสารเป็นสื่อในการนำเสนอความคิด หรือ การแลกเปลี่ยน ถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เป็นต้น

การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของประชาชนไม่ได้อยู่แค่เพียงการปรากฏตัว หรือ ให้ ข้อคิด หรือ ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาเท่านั้น แต่การมีส่วนร่วมที่แท้จริงของ ประชาชนในโครงการพัฒนาต่าง ๆ เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงบทบาทของประชาชน จากผู้รับบริการ ไปสู่การก้าวเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และรับผิดชอบเกี่ยวกับภารกิจต่าง ๆ ในการพัฒนา ชุมชนแบบเคียงบ่าเคียงไหล่กับหน่วยงานภาครัฐ เช่น การกำหนดวาระในการพัฒนา การดำเนิน ภารกิจต่าง ๆ เพื่อผลักดันให้การพัฒนาลุล่วงไปด้วยดี และการแสดงความรับผิดชอบต่อผลต่าง ๆ ที่สืบเนื่องจากการดำเนินโครงการพัฒนาในพื้นที่ ตลอดจนการติดตามประเมินผล เพื่อปรับปรุง แนวทาง การพัฒนาให้เหมาะสม (ปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2549, น. 24) หลักการที่สำคัญของ การมีส่วนร่วม คือ การกระจายอำนาจการตัดสินใจให้แก่ชุมชน ให้ชุมชนเป็นแกนหลักในการคิด การตัดสินใจ การบริหารจัดการ ฯลฯ นำมาสู่การประสานงานร่วมกัน ก่อให้เกิดการเรียนรู้ และ การแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ที่ขยายวงกว้างมากขึ้น ซึ่งการวางแผนเพื่อการจัดการเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างชุมชน และหน่วยงานภายนอกจะช่วยให้ชุมชนสามารถสานต่อโครงการพัฒนาต่าง ๆ ได้ หากหน่วยงานภายนอกชุมชนเสร็จสิ้นภารกิจ และถอนตัวไปจากชุมชน

ประเทศไทยได้กำหนดนโยบาย และมาตรการเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน นับตั้งแต่แผนการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 ซึ่งในเรื่องการส่งเสริม และรักษา คุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจ และมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ใน การพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เช่นเดียวกับแผนการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 ที่กำหนดแนวทางการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม โดยเปิดโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วม ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่เป็นองค์กร หรือ หน่วยงานของราชการ เอกชน และของประชาชน ให้มากขึ้น จวบจนถึงปัจจุบันที่ประเทศไทยอยู่ในช่วงของแผนการพัฒนาเศรษฐกิจ และ สังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ที่เน้นให้ทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วมคิด ร่วมกำหนดแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และร่วมติดตามผลในการโครงการพัฒนา และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยมี เป้าหมายเพื่อสนับสนุนประชาชน และชุมชนในท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วม และสามารถบริหารจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้การมีส่วนร่วมจากหลายฝ่าย

ในกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่เป็นระบบอย่างต่อเนื่อง และส่งผลให้การพัฒนาเป็นไปได้อย่างยั่งยืน

หากพิจารณาเฉพาะระบบนิเวศชายฝั่งทะเล และทรัพยากรธรรมชาติชายฝั่ง ป่าชายเลน เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ล้ำค่า และจัดว่าเป็นระบบนิเวศที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อคุณภาพชีวิตของประชากรตามแนวชายฝั่ง เพราะป่าชายเลนเป็นแหล่งรวมความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นแหล่งอาหาร แหล่งที่ให้ผลผลิตป่าชายเลนเป็นแหล่งที่ช่วยรักษาความสมดุลของระบบนิเวศชายฝั่ง และเป็นแหล่งท่องเที่ยวตามแบบนิเวศน์ทัศน์ (Eco-tourism) ปัญหาความเสื่อมโทรมของป่าชายเลน จึงถือเป็นปัญหาสำคัญด้านนิเวศวิทยาของประเทศที่จะส่งผลถึงการพัฒนาความยั่งยืนในด้านทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของประเทศในอนาคต ปัจจุบันทรัพยากรที่มีคุณค่านี้ได้ถูกทำให้ลดน้อยและเสื่อมสภาพลงอย่างมาก เนื่องจากกิจกรรมที่กระทำโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของมนุษย์ในการแสวงหา และตัดดวงผลประโยชน์โดยไม่คำนึงถึงผลที่จะตามมาในอนาคต

ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีการทำลายป่าชายเลนเป็นจำนวนมาก รองลงมาจากฟิลิปปินส์ และเวียดนาม ซึ่งป่าชายเลนของประเทศทั้งสองนี้ถูกทำลายถึง 80 เปอร์เซ็นต์ในช่วง 30 กว่าปีที่ผ่านมา (สุนันทา สุวรรณดม, สุธาวัลย์ เสถียรไทย, และ ศิริวรรณ ศิริบุญ, 2541, น. 6) สำหรับในประเทศไทยตัวเลขเมื่อปี พ.ศ. 2504 ประเทศไทยมีป่าชายเลนมากถึง 2,299,357 ไร่ แต่ใน พ.ศ. 2536 คงเหลือเพียง 1,054,266 ไร่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าช่วง 32 ปีที่ผ่านมาพื้นที่ป่าชายเลนได้ถูกทำลายไปถึง 1,245,109 ไร่ หรือ ประมาณร้อยละ 54.1 อันเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ เช่น การปรับพื้นที่เป็นพื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง แหล่งชุมชน แหล่งอุตสาหกรรม การเกษตรกรรม และกิจกรรมอื่น ๆ อีกหลายประเภทได้เจริญเติบโต และขยายตัวอย่างไร้ขอบเขตไปสู่บริเวณชายฝั่งทะเลโดยเฉพาะในพื้นที่ป่าชายเลน จนทำให้พื้นที่ป่าชายเลนบางส่วนลดลง และสูญหายไปอย่างรวดเร็ว

ภาพที่ 1.1

แสดงการแพร่กระจายของป่าชายเลนในประเทศไทย

ป่าชายเลนถูกทำลายไปอย่างมากโดยเป็นผลมาจากกิจกรรมทั้งทางตรง และทางอ้อมของมนุษย์เป็นส่วนใหญ่ และมีเพียงส่วนน้อยที่เกิดจากสาเหตุทางธรรมชาติโดยตรง ป่าชายเลนถูกใช้ประโยชน์จากมนุษย์อย่างหนัก ทั้งการพลิกแผ่นดินของป่าจนสูญเสียสภาพไปโดยสิ้นเชิง การตัดฟันไม้ หรือ การปรับพื้นที่เพื่อทำประโยชน์อย่างอื่น เช่น การทำพื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ สร้างที่อยู่อาศัย หรือ กิจกรรมอุตสาหกรรมอื่น ๆ การกระทำดังกล่าว คือ การเลือกเอาค่าตอบแทนที่น้อยนิด และน้อยครั้งเมื่อเทียบกับผลประโยชน์ทางอ้อมที่ป่าสามารถให้กับมนุษย์หากยังดำรงรักษาสภาพของป่าชายเลนให้คงอยู่ต่อไป และประโยชน์เหล่านี้ก็สามารถเก็บเกี่ยวผลได้เป็นเวลานาน (สุนันทา สุวรรณอดม, สุธาวัลย์ เสถียรไทย และศิริวรรณ ศิริบุญ, 2541, น. 7) ถึงแม้ว่าการใช้ประโยชน์จากป่าในระดับชุมชนอาจเกิดขึ้นจนเป็นความเคยชิน เช่น หมู่บ้านชาวประมงต้องพึ่งพาอาศัยผลผลิตจากป่า หรือ ใช้พื้นที่ของป่าชายเลนในการประกอบอาชีพ หรือ เพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน แต่การตัดทวงประโยชน์จากป่าชายเลนโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์นี้ อาจเป็นผลทำให้ประเทศชาติ และชุมชนเหล่านั้นต้องสูญเสียทรัพยากรอันมีค่าเหล่านี้ไปในที่สุด

การลดลงของพื้นที่ป่าชายเลนดังกล่าวเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการกัดเซาะชายฝั่งทะเลเพิ่มมากขึ้น การแปรสภาพของพื้นที่ชายฝั่งทะเล และพื้นที่ป่าชายเลนดังกล่าวทำให้สูญเสียคุณภาพตามธรรมชาติของระบบนิเวศชายฝั่ง เมื่อผนวกเข้ากับอิทธิพลของกระแสน้ำ และ

คลื่นลมที่เปลี่ยนแปลงในแต่ละฤดูกาล ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งก็ยิ่งทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ผลที่ตามมา คือ พื้นที่ชายฝั่งทะเลของไทยหายไปจำนวนมาก และหลายพื้นที่ที่มีความสูญเสียถึงขั้นวิกฤต

ประเทศไทยมีแนวชายฝั่งทะเลทั้งสิ้น 2,667 กิโลเมตร ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเลเกิดขึ้นในทุกจังหวัดทั้งด้านอ่าวไทย และด้านอันดามันทั้ง 23 จังหวัดริมชายฝั่งทะเลของประเทศ โดยเฉพาะบริเวณอ่าวไทยตอนบน ตั้งแต่ปากแม่น้ำบางปะกงจนถึงปากแม่น้ำแม่กลอง ครอบคลุมพื้นที่ 5 จังหวัด คือ จังหวัดฉะเชิงเทรา สมุทรปราการ กรุงเทพมหานคร สมุทรสาคร และสมุทรสงคราม ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อ่อนไหว และพบว่ามีการกัดเซาะชายฝั่งทะเลรุนแรงที่สุดของชายฝั่งทะเลด้านอ่าวไทยที่มีการกัดเซาะรุนแรงมากกว่า 2 เมตรต่อปีจนถึงมากกว่า 20 เมตรต่อปี คิดเป็นระยะทางประมาณ 485 กิโลเมตร หรือ คิดเป็น 17 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ชายฝั่งทะเลทั่วประเทศ (ธนวัฒน์ จารุพงษ์สกุล, 2549, น. 5) โดยบริเวณกรุงเทพมหานคร และปริมณฑลนั้น จากการประเมินของศูนย์ศึกษาพิบัติภัย และข้อเสนอเทศเชิงพื้นที่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยพบว่า ในอนาคตพื้นที่ที่มีอัตราการกัดเซาะมากถึง 65 เมตรต่อปี ซึ่งหากไม่มีมาตรการใด ๆ ในการแก้ปัญหา ก็จะทำให้เกิดการกัดเซาะชายฝั่งหายไปอีกประมาณ 1.3 กิโลเมตรในอีก 20 ปีข้างหน้า โดยเฉพาะพื้นที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาที่เป็นที่ตั้งของชุมชนหนาแน่น มีนิคมอุตสาหกรรมหลายแห่ง และเป็นที่ตั้งของสนามบินสุวรรณภูมิที่ห่างจากชายฝั่งเพียง 15 กิโลเมตร

จังหวัดสมุทรปราการมีแนวชายฝั่งทะเลยาวทั้งสิ้นประมาณ 45 กิโลเมตร ในช่วงปี พ.ศ. 2510-2548 พื้นที่ที่ถูกกัดเซาะหายไปทั้งสิ้น 11,104 ไร่ สำหรับชายฝั่งทะเลของจังหวัดสมุทรปราการมีพื้นที่วิกฤต (Hot Spot) ของการกัดเซาะรุนแรงที่สุดอยู่ 2 จุด คือ ชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของคลองสี่ล้ง อ.บางบ่อ-บ้านบางสำราญ อ.เมือง ตั้งอยู่ด้านตะวันออกของปากแม่น้ำเจ้าพระยา คิดเป็นความยาวของชายฝั่งทะเลที่ถูกกัดเซาะรุนแรงประมาณ 17.5 กิโลเมตร และบริเวณชายฝั่งทะเลบ้านแหลมสิงห์-ปากคลองขุนราชพินิจ อ.พระสมุทรเจดีย์ ตั้งอยู่ทางตะวันตกของปากแม่น้ำเจ้าพระยามีระยะทางตามแนวชายฝั่งประมาณ 12.5 กิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านชาวประมง พื้นที่ส่วนใหญ่ถูกพัฒนาเป็นนาุ้ง เลี้ยงหอยแครง และเลี้ยงปลา โดยจุดที่มีการกัดเซาะรุนแรงที่สุด คือ บริเวณบ้านขุนสมุทรจีน หมู่ที่ 9 ในช่วง 28 ปีที่ผ่านมาพื้นที่ที่ถูกกัดเซาะหายไปประมาณ 1 กิโลเมตร ด้วยอัตราการกัดเซาะมากกว่า 25 เมตรต่อปี (ธนวัฒน์ จารุพงษ์สกุล, 2549, น. 8)

บ้านขุนสมุทรจีน ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 9 ต.แหลมฟ้าผ่า อ.พระสมุทรเจดีย์ จ.สมุทรปราการ ชุมชนขุนสมุทรจีนเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีประวัติมายาวนาน เป็นชุมชนโบราณอายุนับร้อย ๆ ปีโดยมีหลักฐานทางโบราณคดีที่ยืนยันถึงความเป็นชุมชนจีนโบราณ ปัญหาการกัดเซาะของน้ำทะเล

ชายฝั่งทำให้พื้นที่บางส่วนของชุมชนถูกกัดเซาะออกมาให้เห็นถึงร่องรอยความเป็นชุมชนโบราณ การค้นพบวัตถุโบราณ เช่น เศษถ้วยชามกระเบื้องเคลือบ เครื่องประดับ เงินเบี้ย เหรียญเงินไทย และเงินจีน เงินสกุลสูงในอดีต และโครงกระดูกมนุษย์โบราณ จึงสามารถสันนิษฐานได้ว่าบริเวณนี้น่าจะเคยเป็นชุมชนของคนจีนโบราณที่เข้ามาตั้งหลักปักฐานอยู่ปากแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ตั้งแต่ยุคที่สยามประเทศมีการติดต่อซื้อขายกับชาวจีนโพ้นทะเล

ในปัจจุบันนี้ชุมชนที่มีประวัติศาสตร์มายาวนานหลายร้อยปีแห่งนี้กำลังประสบปัญหาอย่างหนักจากการโดนพายุซัดกระหน่ำประกอบกับปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งที่ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ในระยะเวลาเพียง 20 ปี พื้นที่ของชุมชนถูกกัดเซาะหายไปประมาณ 1 กิโลเมตร ที่ตั้งชุมชนดั้งเดิมที่พวกเขาเคยอยู่กันเมื่อสิบปีก่อน ปัจจุบันพื้นที่บริเวณนั้นจมอยู่ใต้ทะเลเป็นความลึกถึง 2 เมตร ชาวบ้านที่อยู่บริเวณชายฝั่งต้องย้ายบ้านเรือนหนีน้ำครั้งแล้วครั้งเล่า บางครอบครัวทนสภาพนี้ไม่ไหวถึงกับย้ายครอบครัวไปอาศัย และทำมาหากินอยู่ตำบลอื่น หรือจังหวัดอื่นเป็นจำนวนมาก นางสมร แซ่สมุท ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 บ้านขุนสมุทจีนได้พูดถึงปัญหาที่เกิดขึ้นว่า

แม้ชุมชนเก่าแก่แห่งนี้จะอยู่กันมาหลายชั่วอายุคนตั้งแต่บรรพบุรุษที่ขึ้นเรือสำเภามาสู่ฝั่งแล้วมาตั้งชุมชนกันอยู่ที่นี่ แต่ต้องมาแตกกระสานซ่านเซ็นกันไป เพราะคลื่นภัยจากทะเล แต่ละคนต้องย้ายบ้าน ย้ายวัดหนีน้ำมาแล้วหลายครั้ง หลายคนต้องออกไปตายเอาดาบหน้าเพราะไม่มีแผ่นดินจะให้ปลูกบ้าน ปัญหาดังกล่าวนอกจากทำลายที่ดินแล้ว ยังคงทำลายสังคมประเพณี และวัฒนธรรมอันงดงามไปจากชุมชนด้วย

ในอดีตชุมชนขุนสมุทจีนมีประชากรอาศัยอยู่ประมาณ 200 ครัวเรือนแต่ปัจจุบันเหลือเพียง 70 ครัวเรือน ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้ย้ายมาแล้วไม่น้อยกว่า 3-5 ครั้ง พื้นที่ป่าชายเลนที่เคยสมบูรณ์เมื่อในอดีตถูกปรับพื้นที่ และแปรสภาพเป็นชุมชนที่อยู่อาศัย และพื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น นากุ้ง และบ่อเลี้ยงหอยแครง ป่าชายเลนที่เคยเป็นเกราะกำบังลมพายุ และกระแสน้ำที่ซัดฝั่งถูกลดจำนวนลงไปมาก จนเกิดปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง และการพังทลายของดินอย่างต่อเนื่อง เดิมชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตัวเอง และประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง เช่น การหาสัตว์ทะเลที่อาศัยอยู่ตามป่าชายเลนไปขาย ต้องเปลี่ยนอาชีพออกไปขายแรงงานในต่างถิ่นแทน เช่นนี้แล้วหมู่บ้านประมงชายฝั่งคงจะค่อย ๆ ลดขนาด และจำนวนลง จนในที่สุดก็อาจเลือนหายไปจากชายฝั่ง ความเปลี่ยนแปลงทางระบบนิเวศเช่นนี้ไม่เพียงแต่จะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของประเทศ แต่ยังส่งผลร้ายต่อเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของคนในชุมชนนั้นด้วย

ชาวบ้านชุมชนบ้านขุนสมุทรจีนพยายามหาแนวทางป้องกันการกัดเซาะชายฝั่งด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การใช้ไม้ไผ่ปักเพื่อเป็นแนวกันคลื่น หรือ การทิ้งหินบริเวณชายฝั่งทะเลเพื่อบรรเทาความรุนแรงจากการกัดเซาะ แต่รูปแบบของแนวป้องกันคลื่นที่เกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้านไม่สามารถลดอัตราความรุนแรงของการกัดเซาะชายฝั่งได้อย่างถาวร แขนงนำชุมชนจึงได้วางแผนขอความช่วยเหลือ และความร่วมมือจากองค์กรภายนอกในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน โดยเริ่มจากการเรียกร้องให้หน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่นเข้ามาดูแล และแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งแท้จริงแล้วลำพังเพียงหน่วยงานในพื้นที่คงไม่สามารถแก้ปัญหานี้ได้อย่างถาวร เพราะแนวทางการแก้ปัญหายังยั่งยืนจะสำเร็จได้ด้วยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยการพึ่งพาความรู้จากองค์กรด้านวิชาการวางแผนหามาตรการป้องกัน และการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเลอย่างเป็นระบบตลอดจนงบประมาณจากภาครัฐ แต่หลักการสำคัญของการมีส่วนร่วมครั้งนี้ คือ กระบวนการมีส่วนร่วมที่ริเริ่มจากคนในชุมชน นั่นคือ ชาวบ้านเป็นตัวหลักในการแก้ไขปัญหา หน่วยงาน หรือ องค์กรภายนอกเป็นเพียงส่วนช่วยเสริม หรือ สนับสนุนเท่านั้น

การสื่อสารมีบทบาทสำคัญในกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหการกัดเซาะชายฝั่งทะเลของชุมชนบ้านขุนสมุทรจีน การสื่อสารเป็นกลไกในการเชื่อมโยงคนในชุมชน และหน่วยงานจากภายนอกชุมชนเข้าด้วยกัน การสื่อสารภายนอกชุมชนจะเน้นการสื่อสารจากชาวบ้านไปยังหน่วยงานภาครัฐทั้งระดับท้องถิ่น และระดับชาติ เพื่อเรียกร้องให้ภาครัฐเล็งเห็นถึงความสำคัญของปัญหการกัดเซาะชายฝั่งทะเล และความเดือดร้อนของชาวบ้านจากผลกระทบที่เกิดขึ้น เพื่อให้ภาครัฐเข้ามาช่วยเหลือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น รวมถึงการพึ่งพาสื่อมวลชนเพื่อเผยแพร่เรื่องราวความเดือดร้อน สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชนบ้านขุนสมุทรจีนให้สาธารณชนได้รับทราบ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ได้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ การสื่อสารภายในชุมชนได้เข้ามามีบทบาทเป็นตัวกระตุ้น และสร้างจิตสำนึกคนในชุมชนเพื่อการแก้ปัญหาของชุมชนร่วมกัน

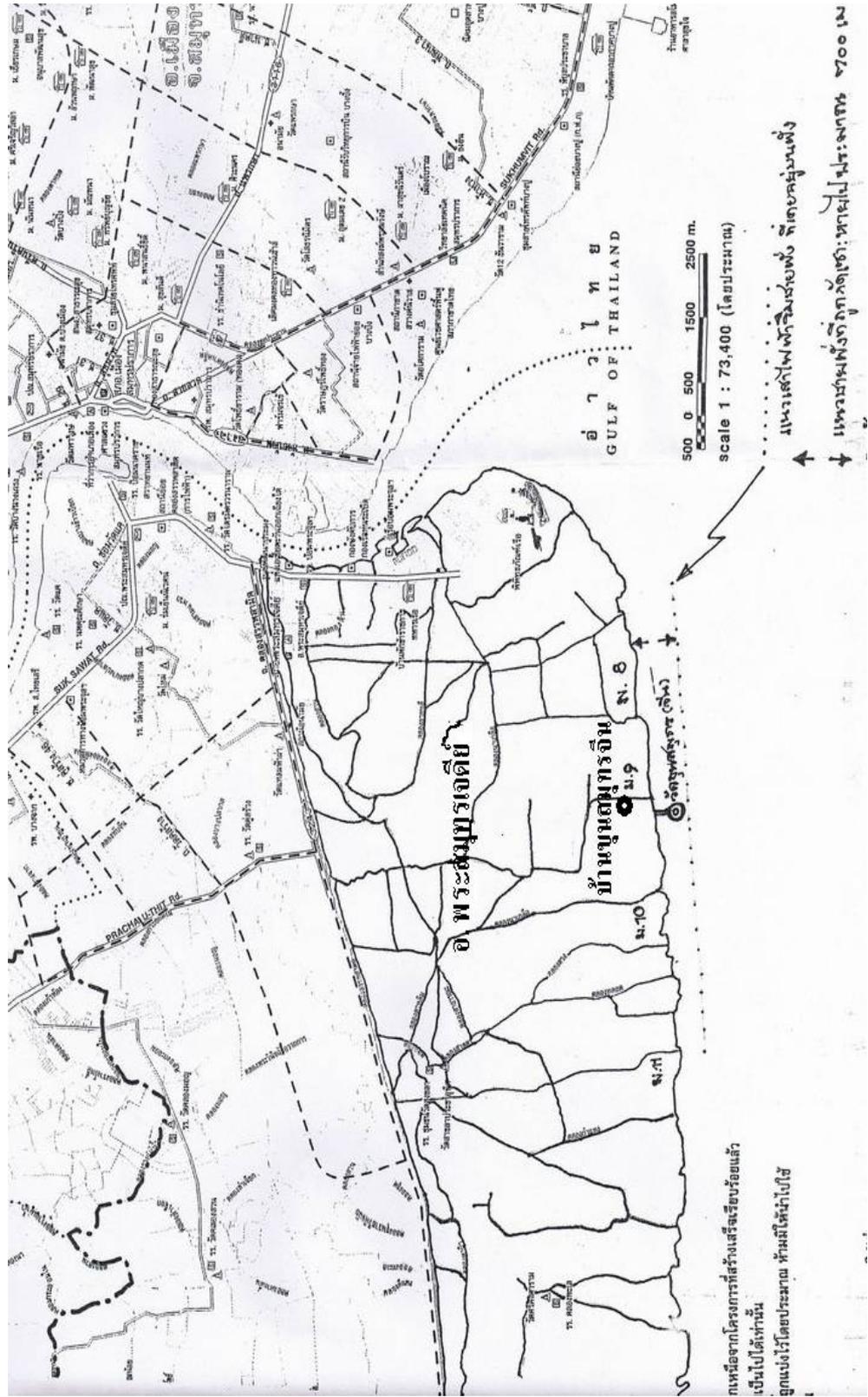
ปัจจุบันชุมชนบ้านขุนสมุทรจีนได้รับความสนใจจากสาธารณชน และสื่อมวลชนเป็นอย่างมาก เนื่องจากชุมชนได้รับเลือกให้เป็นพื้นที่นำร่องของโครงการศึกษานูรณ์การเชิงพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาหน้าทะเลกัดเซาะชายฝั่งจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งเป็นหนึ่งในโครงการวิจัยฯ ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) งบประมาณ ความช่วยเหลือ และการสนับสนุนจากทั้งภาครัฐ และภาคเอกชนเริ่มหลั่งไหลเข้ามายังชุมชน เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงส่วนหนึ่งของความสำเร็จของชุมชนบ้านขุนสมุทรจีนในการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน และหน่วยงานจากภายนอกในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเลร่วมกัน

ด้วยเหตุผลสำคัญข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจที่จะศึกษาว่าชาวบ้าน และแกนนำชุมชนบ้านขุนสมุทรจีนมีการสื่อสารอย่างไร การสื่อสารในรูปแบบใด หรือ ช่องทางใดที่สร้างการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเลในพื้นที่ของชุมชน และแกนนำชุมชนมีการใช้การสื่อสารอย่างไรในการจัดการกับปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเล และแนวทางใดที่จะพัฒนาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาการจัดการสิ่งแวดล้อมชายฝั่งของชุมชนอย่างยั่งยืน

ผู้วิจัยจึงกำหนดประเด็นการศึกษาในหัวข้อเรื่อง “การสื่อสารกับการสร้างการมีส่วนร่วมและการจัดการปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเล กรณีศึกษา ชุมชนบ้านขุนสมุทรจีน จังหวัดสมุทรปราการ” เป็นการศึกษาโดยอาศัยระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายประกอบด้วย การวิจัยเอกสาร การวิจัยภาคสนาม การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เจาะลึก และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างของการวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งของชุมชนบ้านขุนสมุทรจีน ทั้งจากภายในชุมชน และจากภายนอกชุมชน ระยะเวลาในการศึกษาเริ่มตั้งแต่เดือน มีนาคม 2550 – ธันวาคม 2550 โดยผู้วิจัยทำการศึกษาภายใต้บริบทของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ซึ่งใช้หลักแนวคิดเรื่องการสื่อสาร และการมีส่วนร่วมเป็นกรอบในการศึกษาวิจัย

ภาพที่ 1.2

แสดงที่ตั้งของชุมชนบ้านขุนสมุทรจีน และแนวชายฝั่งที่ถูกน้ำทะเลกัดเซาะ

ปัญหาคำวิจัย

1. การสื่อสารของชุมชนบ้านขุนสมุทรจีนเป็นอย่างไร
2. การสื่อสารรูปแบบใดที่สร้างการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเล
3. แกนนำชุมชนมีการใช้การสื่อสารอย่างไรในการจัดการปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเล และแนวทางใดที่จะพัฒนาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาการจัดการสิ่งแวดล้อมชายฝั่งอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาการสื่อสารของชุมชนบ้านขุนสมุทรจีน
2. เพื่อศึกษาการสื่อสารที่สร้างการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเล
3. เพื่อศึกษาการใช้การสื่อสารของแกนนำชุมชนบ้านขุนสมุทรจีนในการจัดการปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเล รวมทั้งแนวทางการพัฒนาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาการจัดการสิ่งแวดล้อมชายฝั่งอย่างยั่งยืน

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาคำวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตในการวิจัย โดยเป็นการศึกษาเฉพาะกรณีปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเลในพื้นที่บ้านขุนสมุทรจีน หมู่ที่ 9 ตำบลแหลมฟ้าผ่า อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ เป็นการศึกษาโดยอาศัยระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีระยะเวลาในการศึกษาตั้งแต่เดือน มีนาคม 2550 – ธันวาคม 2550

นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

การสื่อสาร หมายถึง รูปแบบของการถ่ายทอดสาร การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารทัศนคติ และความคิดเห็นของแกนนำชุมชน และชาวบ้านชุมชนบ้านขุนสมุทรจีน พิจารณาโดยใช้ชุมชนเป็นขอบเขตของการสื่อสาร แบ่งได้เป็น 2 ระดับ ดังนี้

1. การสื่อสารภายในชุมชน ได้แก่ การสื่อสารระหว่างแกนนำชุมชน การสื่อสารระหว่างแกนนำชุมชนกับชาวบ้าน และการสื่อสารระหว่างชาวบ้านด้วยตนเอง

2. การสื่อสารภายนอกชุมชน ได้แก่ การสื่อสารระหว่างแกนนำชุมชน และชาวบ้านกับบุคคลภายนอกชุมชน

การมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง หมายถึง กระบวนการมีส่วนร่วมในแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งในพื้นที่ชุมชนบ้านขุนสมุทรจีน โดยคนในชุมชนเป็นผู้ริเริ่ม แกนนำชุมชน และชาวบ้านมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหา และการค้นหาปัญหาของชุมชน ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการวางแผน และการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยได้รับความช่วยเหลือ และการสนับสนุนจากหน่วยงาน และองค์กรภายนอกชุมชน ชุมชนมีส่วนร่วมในการติดตาม และประเมินผล และมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์ หรือ รับผลกระทบร่วมกัน ซึ่งจะเน้นให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคนในชุมชน และหน่วยงานจากภายนอกที่เข้ามาช่วยแก้ไขปัญหา

ชาวบ้านชุมชนบ้านขุนสมุทรจีน หมายถึง บุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านขุนสมุทรจีนในปัจจุบัน รวมทั้งบุคคลที่เคยอาศัยอยู่ในชุมชนบ้านขุนสมุทรจีนในอดีตที่ถึงแม้ปัจจุบันได้ย้ายออกไปแล้วแต่ยังมีการติดต่อ หรือ มีส่วนร่วมกับกิจกรรมของชุมชน

แกนนำชุมชน หมายถึง ตัวแทนของกลุ่มชาวบ้านในชุมชนบ้านขุนสมุทรจีน มีหน้าที่ในการถ่ายทอดข่าวสาร เสนอความคิดเห็น ประสานงานกับบุคคลภายนอก เป็นปากเสียงให้แก่ชุมชนในการจัดการปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง เช่น ท่านเจ้าอาวาส ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการชุมชน เป็นต้น

การจัดการปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเล หมายถึง การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่นำไปสู่แนวทางในการแก้ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเลของชุมชนบ้านขุนสมุทรจีนอย่างเป็นระบบ โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ประกอบกับการส่งเสริม และสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกชุมชน มีเป้าหมายเพื่อให้คนในชุมชนได้เรียนรู้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการสิ่งแวดล้อมบริเวณชายฝั่งทะเลของชุมชนอย่างเหมาะสม

ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง หมายถึง การพังทลาย หรือ การทรุดลงของแผ่นดินบริเวณชายฝั่งทะเลชุมชนบ้านขุนสมุทรจีน ที่มีสาเหตุมาจากการเพิ่มขึ้นของระดับน้ำทะเล และกระแสน้ำลมในทะเลอ่าวไทยที่รุนแรง รวมทั้งปัญหาการลดลงของทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ชุมชนที่ประสบปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเลในอีกหลายพื้นที่ของประเทศสามารถนำผลที่ได้จากการศึกษาวิจัยไปใช้เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริม และกระตุ้นให้ชุมชนเห็นความสำคัญของบทบาทการสื่อสาร และการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง

2. เพื่อให้ชุมชนอื่น ๆ ทราบถึงแนวทางในการจัดการปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง รวมทั้งการพัฒนาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาการจัดการสิ่งแวดล้อมชายฝั่งอย่างยั่งยืน

3. การวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ในการสื่อสารเผยแพร่ข้อมูลของชุมชน สภาพปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งของชุมชน การสื่อสาร และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และกลุ่มหน่วยงานจากภายนอก เพื่อเป็นข้อมูลสนับสนุนให้ผู้ที่เกี่ยวข้องศึกษาเรื่องการสื่อสาร หรือ การจัดการแก้ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งในระดับชุมชนได้นำข้อมูลไปใช้ในการศึกษา หรือ ทำรายงานทางวิชาการต่อไป และเพื่อเป็นประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทั่วไปหันมาให้ความสนใจกับการปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง และการพัฒนาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาการจัดการสิ่งแวดล้อมชายฝั่งมากยิ่งขึ้น